

Aleksandra Chyc*, **Bogusław Kogut****,
Norbert Malec***, **Agata Tyburska******

OBECNA POLITYKA KULTURALNA UNII EUROPEJSKIEJ I JEJ WPŁYW NA BEZPIECZEŃSTWO KULTUROWE W REGIONIE

Streszczenie

Celem artykułu jest ukazanie szerokiego spektrum działań w obszarze kultury w ramach polityki kulturalnej Unii Europejskiej, które mają wpływ na zapewnienie bezpieczeństwa kulturowego w regionie. Priorytetem było przeanalizowanie realizowanej przez Unię Europejską polityki kulturalnej i wykazanie jej wpływu na bezpieczeństwo kulturowe. Postawiono i udowodniono **tezę**, iż działania w zakresie polityki kulturalnej w UE oraz realizowane w obrębie tej polityki różnorodne inicjatywy uzupełniają krajowe działania dotyczące kultury i mają wpływ na bezpieczeństwo kulturowe. Dokonano w ramach przyjętej **metody** przeglądu najnowszych źródeł informacji odnoszących się do polityki kulturalnej UE. Skorzystano z opublikowanych, naukowych monografii tematycznych, ale przede wszystkim dokonano analizy najnowszych dokumentów, planów działań, programów, strategii i inicjatyw przygotowanych przez UE.

Słowa kluczowe: kultura, polityka kulturalna, bezpieczeństwo kulturowe, Unia Europejska

Wstęp

Pojęcie kultury wywodzi się z łacińskiego *colere*, co oznacza uprawę, dbanie, pielęgnowanie, kształcenie. Współcześnie kultura rozumiana jest jako całość duchowego i materialnego dorobku społeczeństwa, terminem tym posługujemy się więc na oznaczenie wszystkiego, co pochodzi od człowieka jako istoty rozumnej. Współcześnie polityka kulturalna rea-

* Menedżerska Akademia Nauk Stosowanych w Warszawie, e-mail: aleksandra.chyc@gmail.com, ORCID: 0000-0003-2063-8127.

** Akademia WSB w Dąbrowie Górniczej, e-mail: bogkog@gmail.com, ORCID: 0000-0003-4431-8283.

*** Uniwersytet Przyrodniczo-Humanistyczny w Siedlcach, e-mail: norbek@poczta.fm, ORCID: 0000-0003-0119-2705.

**** Akademia Policji w Szczytnie, e-mail: a.tyburska@wspol.edu.pl, ORCID: 0000-0002-3788-786X.

lizowana jest zarówno na poziomie państwowym w postaci krajowych polityk, jak również na poziomie międzynarodowym w ramach działań różnych organizacji międzynarodowych oraz różnego rodzaju czynności niesformalizowanych. Termin „polityka kulturalna” nie odnosi się jedynie do aktywności w obrębie sztuki, ale i tożsamości kulturowej, społecznej, analizy historycznych zagadnień¹. Polityka kulturalna obejmuje wielki, heterogeniczny zbiór osób i organizacji zaangażowanych w tworzenie, wypracowanie, prezentację, rozpowszechnienie i zachowanie dziedzictwa kulturowego, edukacji na jego temat, jak również szeroko pojętych działań i artefaktów w obszarze rozrywki². „Instrumentem prowadzącym do rozwoju przemysłów kulturalnych i zapewnienia rozwoju poszczególnych kultur w świecie jest aktywna polityka kulturalna”³.

Bezpieczeństwo kulturowe w ujęciu międzynarodowym

Analizując proces współpracy i bezpieczeństwa międzynarodowego, należy uwzględniać między innymi relacje na płaszczyźnie kulturowej. Cytując A. Chodubskiego: „Jedną z istotnych płaszczyzn współpracy międzynarodowej jest kultura”⁴. Można również kulturę analizować przez pryzmat związków kulturowych, wskazując ich wpływ na istniejący system stosunków międzynarodowych⁵.

Typologia bezpieczeństwa obejmuje jego rozróżnienie pod względem podmiotowym, przedmiotowym, przestrzennym oraz źródeł zagrożeń. Podstawę bezpieczeństwa międzynarodowego, często traktowanego jako bezpieczeństwo zewnętrzne, stanowi jego szeroki zakres podmiotowy oraz przedmiotowy. Pod względem podmiotowym wyróżniamy między innymi bezpieczeństwo państwa i bezpieczeństwo międzynarodowe. Współcześnie różnorodne definicje bezpieczeństwa interpretują je jako stan pełności, spokoju, zabezpieczenia, braku zagrożenia oraz ochrony przed nim⁶.

Bezpieczeństwo międzynarodowe jest wypadkową bezpieczeństwa zewnętrznego państw, czyli używane jest do ustalania bezpieczeństwa

¹ K.V. Mulcahy, *Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches*, „The Journal of Arts Management, Law, and Society”, 2010, vol. 35, no. 4, s. 319–330.

² M.J. Wyszomirski, *Arts and Culture [w:] The State of Nonprofit America*, ed. Lester M. Salamon, Washington 2002.

³ *Polityka kulturalna*, Polski Komitet ds. UNESCO, <https://www.unesco.pl> (20.11.2022).

⁴ *Swoistości cywilizacyjne, kwestie narodowościowe i polonijne*, red. A. Chodubski, Toruń 1999, s. 149.

⁵ A. Chyc, D. Baj, *Kulturowe uwarunkowania bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Studia Społeczne”, 2017, nr 3.

⁶ R. Zięba, *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 2007, s. 27.

określonej zbiorowości państw oraz systemu międzynarodowego⁷. Tak więc o jego istocie decyduje bezpieczeństwo poszczególnych państw, jak również wszelkie mechanizmy oraz oddziaływania międzynarodowe obejmujące wszystkich uczestników stosunków międzynarodowych – państwowych i pozapaństwowych, prowadzące do utrzymania bezpieczeństwa określonych systemów międzynarodowych⁸.

W. Kitler zdefiniował z kolei merytoryczny zakres bezpieczeństwa kulturowego, na którym skupia się niniejszy artykuł, wymieniając poszczególne elementy, które je obejmują, między innymi: ochronę wartości kultury duchowej istotnych dla tożsamości kulturowej (w tym: języka, religii, zwyczajów, tradycji historycznych, literatury, filozofii i ideologii), ochronę materialnych dóbr kultury i dziedzictwa kulturowego (zabytków, pomników narodowych, kościołów, dzieł sztuki i rzemiosła artystycznego oraz innych obiektów o szczególnej wartości dla narodu), poczucia bezpieczeństwa kulturowego dotyczącego zarówno narodu (tożsamość narodowa), jak i jednostek i grup etnicznych (tożsamości grupowe), pojęcia otwartości kultury (polegającego na równoważeniu własnego rozwoju kulturowego z ochroną przed niepożądanymi wpływami), prowadzenia zagranicznej polityki kulturowej⁹.

Uwzględniając wyżej wymienione zakresy bezpieczeństwa kulturowego, współcześnie można wyłonić kilka głównych wyzwań-zagrożeń w sferze kulturowej dla bezpieczeństwa narodowego oraz międzynarodowego; są to:

- wielokulturowość i jednocześnie proces uniwersalizacji kultury wynikający z globalizacji,
- kryzys tożsamości kulturowej,
- migracje, problemy asymilacji imigrantów oraz zjawisko uchodźstwa,
- konflikty o podłożu kulturowym, etnicznym, religijnym, narodowościowym,
- grabieże i kradzieże oraz nielegalny obrót dobrami kultury¹⁰.

⁷ *Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, R. Zięba, Warszawa 2008, s. 17; J. Kukułka, *Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności interesów*, „Sprawy Międzynarodowe”, 1982, nr 7, s. 35.

⁸ J. Zajac, *System bezpieczeństwa międzynarodowego* [w:] *Bezpieczeństwo państwa*, red. K.A. Wojtaszczyk, A. Materska-Sosnowska, Warszawa 2009, s. 34. Por. M. Brzeziński, *Kategoria bezpieczeństwa* [w:] *Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Warszawa 2009, s. 37.

⁹ W. Kitler, *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011, s. 53–54.

¹⁰ A. Urbanek, *Wybrane problemy bezpieczeństwa*, Słupsk 2013, s. 242. Por. W. Hrynicki, *Pojęciowe aspekty bezpieczeństwa międzynarodowego oraz jego zagrożenia w Europie*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2014, nr 16, s. 200.

Wydaje się, że Unia Europejska, realizując politykę kulturalną w ramach różnorodnych inicjatyw, uwzględni powyższe zagrożenia i wychodzi im naprzeciw, wspierając tym samym krajowe polityki kulturalne swoich państw członkowskich oraz bezpieczeństwo kulturowe na obszarze europejskim.

Polityka kulturalna Unii Europejskiej

Należy podkreślić, że u podwalin europejskiej polityki kulturalnej stoi dorobek prawny Rady Europy. Najważniejszym obszarem kulturowym zaadaptowanym przez jurysdykcję UE była ochrona prawa wolności słowa i wypowiedzi oraz ochrona europejskiego dziedzictwa kulturowego¹¹. Pierwszym istotnym dokumentem była *Europejska konwencja kulturalna* Rady Europy z 1954 r. oraz *Europejska konwencja praw człowieka i podstawowych wolności* Rady Europy (EKPC) z 1950 r., która stanowi katalog praw Europejczyka, obowiązujący wszystkie kraje członkowskie Unii Europejskiej¹². UE jest też stroną najważniejszego dokumentu prawnego w tej dziedzinie – *Konwencji UNESCO z 2005 r. w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego*¹³.

Podstawy kompetencji UE w dziedzinie kultury zawarte są w traktatach: *Traktacie o Unii Europejskiej* (TUE) oraz *Traktacie o funkcjonowaniu Unii Europejskiej* (TFUE). W preambule TUE zapisano, że inspiracją dla działań Unii jest kulturowe, religijne i humanistyczne dziedzictwo Europy. Traktat stanowi też, że Unia Europejska „szanuje swoją bogatą różnorodność kulturową i językową oraz czuwa nad ochroną i rozwojem dziedzictwa kulturowego Europy” (art. 3 TUE)¹⁴. Ponadto art. 6 TFUE stanowi, że w dziedzinie kultury „Unia ma kompetencje do prowadzenia działań mających na celu wspieranie, koordynowanie lub uzupełnianie działań państw członkowskich”¹⁵. Natomiast art. 167 TFUE

¹¹ B. Gierat-Bieroń, *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Kraków 2018, s. 130.

¹² *Ibidem*, s. 131, 137.

¹³ *Konwencja UNESCO z 2005 r. w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego*, Polski Komitet ds. UNESCO, <https://www.unesco.pl> (13.08.22). Więcej nt. międzynarodowej kodyfikacji w obszarze dziedzictwa kulturowego: A. Chyc, *Międzynarodowe kodyfikacje prawa dotyczące ochrony dóbr kultury i dziedzictwa kulturowego*, „Kwartalnik Polityczny CSP w Legionowie”, 2018, nr 1, s. 27–32.

¹⁴ *Traktat o Unii Europejskiej*, preambuła i art. 3, Unia Europejska, <https://eur-lex.europa.eu> (20.08.2022).

¹⁵ *Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, art. 6, Unia Europejska, <https://eur-lex.europa.eu> (25.08.2022).

dotyczy rozwoju kultury państw członkowskich i określa zakres działań UE w dziedzinie kultury¹⁶.

Działania UE w zakresie polityki kulturalnej toczą się równolegle we współpracy na wielu poziomach. Współpraca ta dotyczy m.in. państw członkowskich, organizacji społeczeństwa obywatelskiego, zainteresowanych stron z sektora kultury i innych podmiotów, takich jak miasta i regiony lub organizacje międzynarodowe, np. Rada Europy, UNESCO czy OECD.

Wybrane programy i inicjatywy w ramach polityki kulturalnej w UE wpływające na bezpieczeństwo kulturowe regionu

1) Program *Kreatywna Europa*

Kreatywna Europa 2021–2027 to unijny program wspierający europejskie działania z sektorów kultury, kreatywnych i audiowizualnego. Budżet programu zaplanowany na okres siedmiu lat wynosi 2,4 mld euro. Głównymi celami programu są wsparcie ponadnarodowego obiegu europejskich dzieł i twórców, promocja i ochrona różnorodności kulturowej i językowej oraz europejskiego dziedzictwa kulturowego, budowanie kompetencji profesjonalistów, rozwój publiczności, włączanie społeczne poprzez kulturę i sztukę, zielona transformacja sektorów oraz wykorzystanie technologii i innowacji w celu dostosowania sektorów do zmian cyfrowych. W programie udział biorą wszystkie kraje należące do Unii Europejskiej oraz kraje nienależące do UE, które znajdują się na aktualnej liście opublikowanej przez EACEA. Program jest zarządzany przez Europejską Agencję Wykonawczą ds. Edukacji i Kultury, która działa pod nadzorem Komisji Europejskiej. Program składa się z trzech komponentów: Media, Kultura oraz międzysektorowego¹⁷. Jednym z projektów współfinansowanych przez program *Kreatywna Europa* w latach 2016–2018 był projekt *Europejska sieć centrów kreatywności*. Skupiał on w jednym miejscu ponad 200 platform lub miejsc pracy z sektora kultury i sektora kreatywnego z całej Europy, w celu wspierania wymiany wiedzy między nimi oraz wzmacniania współpracy¹⁸.

Warto też wspomnieć o wspólnym projekcie Komisji Europejskiej z Centrum ds. Przedsiębiorczości, MŚP, Regionów i Miast OECD. Pro-

¹⁶ *Traktat o Unii Europejskiej...*, preambuła i art. 167.

¹⁷ *Program Kreatywna Europa 2021–2027, czyli unijne granty dla sektorów kultury, kreatywnych i audiowizualnego*, Kreatywna Europa, <https://kreatywna-europa.eu> (28.08.2022).

¹⁸ *Sektor kultury i sektor kreatywny*, Komisja Europejska, <https://culture.ec.europa.eu> (1.12.2022).

jekt współfinansowany przez program *Kreatywna Europa* realizowany jest od 2019 r. Dotyczy działań na rzecz regionów, sektora kultury i sektora kreatywnego oraz lokalnego rozwoju i stanowi element europejskich ram działania w zakresie dziedzictwa kulturowego. Za jego realizację odpowiada program *OECD LEED – Lokalne miejsca pracy i rozwój gospodarczy*. Celem projektu jest stworzenie wytycznych i źródła informacji dla miast i regionów, które umożliwiają zwiększenie wartości społeczno-ekonomicznej dziedzictwa kulturowego oraz rozwój gospodarki kreatywnej¹⁹.

2) Kultura w miastach i regionach Unii Europejskiej

Inicjatywa Europejskich Stolic Kultury (ESK) powstała w 1985 r. i do tej pory została przyznana ponad 60 miastom w całej Unii Europejskiej i poza nią. Ma ona na celu w pierwszej kolejności podkreślić bogactwo i różnorodność kultur w Europie oraz zwiększyć poczucie przynależności obywateli Europy do wspólnego obszaru kulturowego. Realizowane jest to w głównej mierze przez wspieranie wkładu kultury w rozwój miast, odbywa się często równoległe z działaniami dotyczącymi regeneracji miast, podnoszenia międzynarodowego wizerunku miast, pobudzanie turystyki i wieloma innymi. Daje to obywatelom Unii możliwość wspólnego uczestnictwa w wydarzeniach kulturalnych, jednocześnie z powodzeniem włączając kulturę w długoterminowe plany rozwoju²⁰. W 2022 r. wyznaczono trzy Europejskie Stolicy Kultury: Esch (Luksemburg), Kowno (Litwa), Nowy Sad (Serbia). Wyznaczono też Europejskie Stolicy Kultury aż do 2026 roku.

Trwają także konkursy na przyszłe stolicy kultury. W 2027 r. Łotwa i Portugalia będą gospodarzami Europejskiej Stolicy Kultury. W 2028 r. tytuł Europejskich Stolic Kultury otrzymają 3 miasta w Czechach, Francji oraz w kraju EFTA/EOG (kraje członkowskie Europejskiego Porozumienia o Wolnym Handlu będące stronami Porozumienia o Europejskim Obszarze Gospodarczym) lub w kraju kandydującym lub potencjalnym kandydującym do członkostwa w UE. Kolejne konkursy przewidziane są na 2030 i 2033 r.²¹

Przy okazji realizacji działań na rzecz rozwoju kulturowego miast i regionów wraz z podmiotami lokalnymi powstał w ramach programu

¹⁹ *Cultural and Creative Sectors and Local Development*, OECD, <https://www.oecd.org> (10.11.2022).

²⁰ *Europejskie stolicy kultury*, Kreatywna Europa, <https://kreatywna-europa.eu> (3.02.2022).

²¹ Procedura wyznaczania Europejskich Stolic Kultury jest szczegółowo opisana na stronie programu *Kreatywna Europa*. Co istotne, zaczyna się ona sześć lat przed rokiem obchodów. *Ibidem*.

Kreatywna Europa projekt na lata 2015–2017 dotyczący rozpowszechniania wiedzy o kulturze pt. *Kultura dla miast i regionów*. Dokonano analizy wybranych inicjatyw kulturalnych oraz ich wpływu na rozwój lokalny i regionalny. Efektem tego projektu jest opracowanie katalogu 70 wizyt studyjnych w 15 miastach/regionach oraz *coaching* ekspercki dla 10 miast/regionów²². Dodatkowo w 2017 r. Wspólne Centrum Badawcze wystąpiło z inicjatywą stworzenia pierwszej edycji *Monitora miast kultury i kreatywności*. Pokazuje on poziom życia kulturalnego i gospodarki kreatywnej w 168 wybranych miastach w 30 europejskich krajach. W 2019 r. powstała kolejna edycja monitora²³.

W latach 2018–2021 realizowany był projekt polityczny dotyczący *Kulturalnych i twórczych przestrzeni miast*, również w ramach programu *Kreatywna Europa*. Miał on na celu opracowanie nowych sposobów angażowania przez miasta i regiony organów administracji publicznej i sektora kultury we współtworzenie polityk publicznych. Inicjatywa ta uwypukliła, że projekty kulturalne sprzyjają przekształceniu dzielnic i miast w bardziej zrównoważone miejsca, co daje wymierny efekt w postaci wzrostu jakości życia w lokalnych społecznościach²⁴.

3) Inicjatywa na rzecz dziedzictwa kulturowego

Flagowa inicjatywa UE *Europejskie Dni Dziedzictwa* są organizowane wspólnie przez Unię Europejską i Radę Europy, która zainicjowała je w 1985 r. W ciągu tych dni można zwiedzić różnorodne zabytki, a niektóre z nich na co dzień bywają niedostępne dla obywateli. Europejskie Dni Dziedzictwa odbywają się co roku we wrześniu w 50 krajach²⁵. W roku 2018 podjęto inicjatywę o nazwie *Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego*. Inicjatywa ta miała na celu zachęcić jak największą liczbę osób do odkrycia i docenienia europejskiego dziedzictwa kulturowego, a także do wzmocnienia poczucia przynależności do wspólnej przestrzeni europejskiej²⁶.

²² *Kultura w miastach i regionach*, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (20.04.2022).

²³ *Monitor miast kultury i kreatywności*, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (6.05.2022).

²⁴ *Kultura w miastach....*

²⁵ To 50 krajów, które są sygnatariuszami Europejskiej Konwencji Kulturalnej: *Europejskie Dni Dziedzictwa*, <https://ec.europa.eu> (22.09.2022). Zob. więcej nt. regionalnych aktów prawnych regulujących politykę kulturalną na obszarze europejskim: A. Chyc, *Regionalne kodyfikacje prawa dotyczące ochrony dóbr kultury i dziedzictwa kulturowego*, „Studia Społeczne”, 2018, nr 2.

²⁶ *Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego 2018*, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (21.04.2022).

W 2019 r. utworzono „Nieformalną grupę ekspertów Komisji Europejskiej ds. dziedzictwa kulturowego”²⁷. Jej celem jest podtrzymanie współpracy i dialogu politycznego w ramach sieci współpracy utworzonej podczas Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego 2018.

Efektom inicjatywy Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego z 2018 r. jest kontynuacja realizacji długoterminowej wizji zarządzania europejskim dziedzictwem kulturowym, jego ochrony i wzmacniania. Współpraca w tym zakresie bazuje w głównej mierze na opracowaniach podsumowujących poprzednie działania i na pracy grup ekspertów. W 2018 r. powstało też sprawozdanie w sprawie partycypacyjnego zarządzania dziedzictwem kulturowym²⁸.

Dziedzictwo kulturowe Europy wspierane jest przez szereg unijnych strategii politycznych, programów i funduszy, w szczególności w ramach programu *Kreatywna Europa*. Współfinansowanie inicjatyw w zakresie dziedzictwa kulturowego można znaleźć w ramach programu *Horyzont 2020*, programu *Erasmus+*, programu *Europa dla obywateli* oraz europejskich funduszy strukturalnych i inwestycyjnych²⁹.

Komisja Europejska w 2020 r. zainicjowała program *Dziedzictwo kulturowe w akcji*. Jest to program skierowany do polityków na szczeblu lokalnym i regionalnym, który skupia się na wymianie wiedzy w zakresie dziedzictwa kulturowego³⁰.

Należy podkreślić, że bardzo dużo inicjatyw dotyczy pomiaru społeczno-ekonomicznego wpływu dziedzictwa kulturowego na poziomie terytorialnym. W latach 2018–2019 przeprowadzono ukierunkowaną analizę *HERITAGE – materialne dziedzictwo kulturowe jako strategiczna droga rozwoju terytorialnego*. Takie inicjatywy są realizowane również w ramach programu „ESPON 2020”. Natomiast w 2020 r. rozpoczęto badanie pt. *Dziedzictwo kulturowe jako źródło dobrostanu społecznego w regionach Europy – ESPON HERIWELL*³¹.

²⁷ Członkowie Grupy ekspertów ds. dziedzictwa kulturowego: państwa UE i Bałkanów Zachodnich oraz Norwegia; przedstawiciele 26 organizacji zajmujących się europejskim dziedzictwem kulturowym; 5 ekspertów działających indywidualnie; organizacje międzynarodowe, takie jak UNESCO, Rada Europy, OECD i Międzynarodowy Ośrodek Studiów nad Ochroną i Restauracją Dóbr Kultury (ICCROM); Parlament Europejski (jako obserwator); Komitet Regionów (jako obserwator). *Grupa ekspertów ds. dziedzictwa kulturowego*, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (22.09.2022).

²⁸ Zob. również projekt Rady Europy *Podejście z Faro*, który promuje rolę społeczeństwa obywatelskiego i społeczności lokalnych w zarządzaniu dziedzictwem kulturowym.

²⁹ *Możliwości finansowania dziedzictwa kulturowego*, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (22.09.2022).

³⁰ *Cultural Heritage in Action*, <https://culturalheritageinaction.eu> (30.08.2022).

³¹ *Kultura w miastach...*

Polityka kulturalna UE z partnerami spoza UE w ramach utrzymywania bezpieczeństwa kulturowego regionu

Działania UE w ramach polityki kulturalnej dotyczą również różnorodnych programów i inicjatyw realizowanych z państwami spoza UE oraz z organizacjami międzynarodowymi³². Dobrym tego przykładem jest współpraca z krajami kandydującymi i potencjalnie kandydującymi. W takich przypadkach sektor kultury i sektor kreatywny w Europie są wspierane przez unijny program *Kreatywna Europa*, w ramach którego cały region uczestniczy w podprogramie *Kultura*.

Instrument Pomocy Przedakcesyjnej (IPA)³³ dotyczy w dużej mierze współpracy transgranicznej również w zakresie kultury, jeśli chodzi o Bałkany Zachodnie. Działania w ramach współpracy kulturalnej wspiera równolegle Organizacja Narodów Zjednoczonych do spraw Edukacji, Nauki i Kultury (UNESCO). Dostępny jest także Instrument Pomocy Technicznej i Wymiany Informacji (TAIEX)³⁴ i program tworzenia partnerstw. W ramach inicjatywy Interreg B dla Bałkanów Zachodnich istnieje także możliwość realizowania różnorodnych inicjatyw w zakresie trzech programów (ADRION, DUNAJ i Bałkany – Region Śródziemnomorski).

W obrębie Europejskiej Polityki Sąsiedztwa (EPS)³⁵ odbywa się współpraca kulturalna, która obejmuje takie państwa, jak: Algieria, Armenia, Azerbejdżan, Białoruś, Egipt, Gruzja, Izrael, Jordania, Liban, Libia, Maroko, Mołdawia, Palestyna, Syria, Tunezja i Ukraina. Działania dotyczące tych inicjatyw finansowane były ze środków Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa (EIS – ang. ENI)³⁶, Instrumentu Pomocy Technicznej i Wymiany Informacji (TAIEX) oraz programu tworzenia partnerstw. Dodatkowym plusem, po spełnieniu określonych warunków,

³² B. Gierat-Bieroń, *Polityka kulturalna Unii...*, s. 425–438; *eadem*, *Relacje zewnętrzne Unii Europejskiej w dziedzinie kultury. Słabości polityki*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, 2020, nr 14.

³³ *Rezolucja ustawodawcza Parlamentu Europejskiego z dnia 15 września 2021 r. w sprawie stanowiska Rady w pierwszym czytaniu w sprawie przyjęcia rozporządzenia Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiającego Instrument Pomocy Przedakcesyjnej (IPA III) (06604/1/2021 – C9-0352/2021 – 2018/0247(COD))*, Parlament Europejski, <https://www.europarl.europa.eu> (12.12.2022).

³⁴ *TAIEX (Technical Assistance and Information Exchange)*, Unia Europejska, <https://eur-lex.europa.eu> (12.12.2022).

³⁵ *Europejska Polityka Sąsiedztwa*, Parlament Europejski, <https://www.europarl.europa.eu> (12.12.2022).

³⁶ W czerwcu 2021 Parlament ostatecznie zatwierdził ustanowienie nowego instrumentu „Globalny wymiar Europy” zamiast EIS. *Ibidem*.

było umożliwienie państwowi spoza UE uczestniczenia w unijnym programie *Kreatywna Europa na lata 2014–2020*. Beneficjentami programu zostały: Armenia, Gruzja, Mołdawia, Tunezja i Ukraina.

Dokonano uporządkowania współpracy kulturalnej z państwami spoza UE i podzielono je osobno na tzw. Partnerstwo Południowe i Wschodnie. Oddzielne inicjatywy dotyczą krajów rozwijających się, partnerów strategicznych oraz współpracy z innymi organizacjami międzynarodowymi. W ramach Partnerstwa Południowego stosunki UE, w tym inicjatywy kulturalne, opierają się na Europejskim konsensusie w sprawie rozwoju, globalnej strategii UE i zmienionej europejskiej polityce sąsiedztwa na lata 2014–2020. Dodatkowo, przed 2018 r., współpraca kulturalna odbywała się w ramach programu *Med Culture*³⁷, w który zaangażowanych było 9 państw z regionu Morza Śródziemnego. W ramach nowych działań na lata 2014–2020 zwrócono szczególną uwagę na wspieranie społeczeństwa obywatelskiego i zwiększanie możliwości prowadzenia wymian i nawiązywania kontaktów międzyludzkich, zwłaszcza wśród osób młodych, oraz na budowanie odporności i promowanie stabilności, również w kontekście kultury i osób młodych oraz współtworzenia demokratycznych społeczeństw sprzyjających włączeniu społecznemu w ramach projektu SAFIR³⁸. Część poświęcona kulturze obejmuje wsparcie na rzecz kultury jako czynnika sprzyjającego zwiększeniu poziomu zatrudnienia, demokratyzacji, tolerancji i odporności w regionie.

Z kolei współpraca kulturalna w ramach Partnerstwa Wschodniego UE jest prowadzona za pośrednictwem wielostronnej *Platformy 4 PW – Kontakty międzyludzkie*. W ramach tej współpracy powstał program *EU4Culture*³⁹, który ma na celu wzmocnienie powiązań między kulturą, wzrostem gospodarczym oraz działaniami na rzecz promowania dialogu i doświadczeń międzykulturowych. Program przyczynił się do podniesienia poziomu profesjonalizmu podmiotów z sektora kultury i sektora kreatywnego. Wsparcie udzielone w ramach tego programu obejmowało również projekty na rzecz reformy polityki kulturalnej.

Unia Europejska poświęca także wiele uwagi współpracy z krajami rozwijającymi się. Pod tym kątem, m.in. w ramach *Agendy 2030 ONZ*, określono cele zrównoważonego rozwoju, które mają zapewnić powszechne urzeczywistnienie takiego rozwoju. Przy czym kulturę traktuje się jako czynnik przyczyniający się do osiągnięcia szeregu celów zrównoważonego rozwoju.

³⁷ *Medculture*, <http://www.medculture.eu> (20.03.2023).

³⁸ *The Safir Project*, SAFIR, <https://www.safir-eu.com> (2.04.2023).

³⁹ *Culture Programme*, Cultural Relations Platform, <https://www.cultureinexternalrelations.eu> (3.04.2023).

W wieloletnich ramach finansowych na lata 2014–2020 w ramach polityki strukturalnej, która służyła likwidowaniu różnic rozwojowych, Unia Europejska przeznaczyła 300 mln euro na działania na rzecz rozwoju partnerskiej współpracy kulturalnej, w szczególności w ramach Instrumentu Finansowania Współpracy na rzecz Rozwoju, Europejskiego Instrumentu Sąsiedztwa, Europejskiego Funduszu Rozwoju i programu *Horyzont 2020*. Bieżące projekty dotyczą m.in. odnowy dziedzictwa kulturowego i turystyki, promowania szans na zatrudnienie i rozwoju umiejętności; wsparcia sektora kultury i sektora kreatywnego; dialogu międzykulturowego, wolności wypowiedzi oraz praw kulturalnych. Projekty te finansowane są z takich programów, jak: program AKP-UE *Kultura W kierunku opłacalnego sektora kultury*⁴⁰ (40 mln euro) czy *CREATIFI – inicjatywa na rzecz finansowania sektora kreatywnego* (20 mln euro)⁴¹.

Ponadto UE nawiązała partnerstwo strategiczne z 10 państwami o charakterze partnerów strategicznych: Brazylią, Chinami, Indiami, Japonią, Kanadą, Meksykiem, Republiką Korei (Korea Południowa), Republiką Południowej Afryki, Rosją i Stanami Zjednoczonymi. Jeśli chodzi o współpracę z Koreą Południową, to w 2009 r. UE podpisała z nią protokół w sprawie współpracy kulturalnej, w którym ustalono ramy współpracy między stronami w kierunku ułatwienia wymiany w zakresie działalności, dóbr kultury i usług kulturalnych, w tym w sektorze audiowizualnym. Ustanowiono Komitet ds. Współpracy Kulturalnej, który spotyka się raz do roku. Z kolei współpraca kulturalna z Chinami przebiega głównie w ramach Dialogu Międzynarodowego Wysokiego Szczebla. Realizowane są również inicjatywy, takie jak: projekt na rzecz handlu UE – Chiny II, który obejmował wsparcie dialogu merytorycznego dotyczącego sektora kultury i sektora kreatywnego w drodze wymiany najlepszych praktyk, oraz projekt dotyczący nakreślenia kulturalno-kreatywnego krajobrazu UE – Chiny.

Unia Europejska współpracuje w ramach polityki kulturalnej i zapewniania bezpieczeństwa kulturowego regionu z organizacjami międzynarodowymi. Warto jeszcze raz podkreślić, iż UE i wszystkie jej państwa członkowskie są stronami *Konwencji UNESCO z 2005 r. w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego*⁴². Konwencja ta stanowi ramy unijnej polityki kulturalnej dotyczą-

⁴⁰ *Culture and Creativity*, Komisja Europejska, <https://culture.ec.europa.eu> (3.04.2023).

⁴¹ *CreatiFI: Leveraging the Future Internet for the Creative Industries*, Unia Europejska, <https://europa.eu> (4.04.2023).

⁴² *Konwencja UNESCO z 2005 r. ...*

cej unijnych stosunków zewnętrznych, w tym handlu i współpracy na rzecz rozwoju. Również Rada Europy jest ważnym międzynarodowym partnerem UE, w szczególności w sektorze dziedzictwa kulturowego. Rada Europy brała aktywny udział w obchodach Europejskiego Roku Dziedzictwa Kulturowego 2018. Obecnie realizowane wspólne projekty dotyczą projektu *Podejście z Faro: aktywnejsze uczestnictwo w dziedzictwie kulturowym*, promującego zasady *Konwencji ramowej Rady Europy w sprawie znaczenia dziedzictwa kulturowego dla społeczeństwa z 2005 r.*, oraz Europejskich Dni Dziedzictwa.

Dodatkową wartość stanowią wszelkie inicjatywy międzysektorowe UE. Europejskie Stowarzyszenie Narodowych Instytutów Kultury (EUNIC) prowadzi działania w ramach inicjatywy *Europejskie przestrzenie kultury*, która ma wspierać projekty kulturalne o znaczeniu lokalnym poprzez określenie innowacyjnych modeli współpracy między podmiotami europejskimi a lokalnymi podmiotami w państwach trzecich. Takim przykładem jest projekt *The Grid*⁴³ realizowany w Stanach Zjednoczonych, który obejmuje współpracę między EUNIC Silicon Valley, delegaturą Unii w Waszyngtonie i szeregiem partnerów. Z kolei inicjatywa *Urban Cult Lab'Africa*⁴⁴ zrzesza sześć tzw. wspólnych przestrzeni służących do wytwarzania cyfrowego w Afryce Zachodniej w celu współtworzenia wydarzeń kulturalnych, w tym rezydencji artystycznych, wydarzeń na żywo i wystaw. Dodatkowo utworzono *Platformę dyplomacji kulturalnej UE*, w ramach której udzielane są porady dotyczące zewnętrznej polityki kulturalnej, ułatwienia tworzenia sieci kontaktów, prowadzenia działalności z udziałem podmiotów z sektora kultury i opracowania programów szkoleniowych na potrzeby przewodnictwa w dziedzinie kultury. Platforma działała tak skutecznie, że po czterech latach jej funkcjonowania, w 2020 r., uruchomiono (przy współpracy z Instytutem Goethego, siecią IETM, Uniwersytetem w Sienie i Europejską Fundacją Kultury) platformę stosunków kulturalnych, ale już o zasięgu ogólnoswiatowym. Ciekawym przykładem współpracy międzysektorowej jest też Konkurs dla młodych architektów, który jest inicjatywą wspieraną w ramach programu *Kreatywna Europa*, a do udziału w nim zachęca się również uczestników z państw Azji i Ameryki Łacińskiej. Istotne jest, że w ramach współpracy i partnerstw z podmiotami z sektora kultury w poszczególnych państwach ustanawiane są delegatury i biura UE, które pomagają w identyfikacji lokalnych potrzeb w obszarze współpracy kulturalnej.

⁴³ USA. *The Grid*, EUNIC, <https://www.eunicglobal.eu> (4.04.2023).

⁴⁴ Benin. *Urban cult lab'Africa*, EUNIC, <https://eunicglobal.eu> (4.04.2023).

Na lata 2021–2027 ustanowiono Instrument Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej (ISWMR)⁴⁵, który ma przyczynić się do eliminowania ubóstwa i promowania zrównoważonego rozwoju, dobrobytu, pokoju i stabilności, jak również będzie wspierał działania na rzecz sektora kultury i sektora kreatywnego (w tym okresie głównym programem, który poświęcony jest wyłącznie wsparciu sektora kultury i sektora kreatywnego dla państw trzecich, będzie program *Kreatywna Europa*).

Zakończenie

Na podstawie powyższych rozważań można stwierdzić, że współpraca kulturowa jest jednym z współczynników warunkujących bezpieczeństwo kulturowe, które jest elementem zarówno bezpieczeństwa narodowego, jak i międzynarodowego. Aspekty kulturowe są obecne w wielu obszarach polityki Unii Europejskiej, w tym w dziedzinie edukacji, badań naukowych, polityki społecznej, rozwoju regionalnego i stosunków zewnętrznych. UE promuje współpracę polityczną w zakresie kultury z rządami krajowymi państw członkowskich, państwami spoza UE oraz organizacjami międzynarodowymi i – jak wykazano w niniejszym artykule – aktywnie przyczynia się do bezpieczeństwa kulturowego regionu europejskiego. Należy więc stwierdzić, że bezpieczeństwo kulturowe Unii Europejskiej w warunkach współczesnych zależności i zacieśniającej się współpracy między uczestnikami stosunków międzynarodowych wymaga uwzględnienia różnorodności kulturowej i szerzenia wiedzy o niej w ramach m.in. programów i inicjatyw dotyczących polityki kulturalnej UE.

Bibliografia

- Bezpieczeństwo międzynarodowe po zimnej wojnie*, red. R. Zięba, R. Zięba, Warszawa 2008.
- Brzeziński M., *Kategoria bezpieczeństwa [w:] Bezpieczeństwo wewnętrzne państwa*, red. S. Sulowski, M. Brzeziński, Warszawa 2009.
- Chyc A., *Międzynarodowe kodyfikacje prawa dotyczące ochrony dóbr kultury i dziedzictwa kulturowego*, „Kwartalnik Policynny CSP w Legionowie”, 2018, nr 1.
- Chyc A., *Regionalne kodyfikacje prawa dotyczące ochrony dóbr kultury i dziedzictwa kulturowego*, „Studia Społeczne”, 2018, nr 2.

⁴⁵ *Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające Instrument Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej*, Unia Europejska, <https://eur-lex.europa.eu> (4.04.2023).

- Chyc A., *Uwarunkowania formalno-prawne polityki kulturalnej Unii Europejskiej i jej bieżące inicjatywy*, „Studia Społeczne”, 2022, nr 4.
- Chyc A., Baj D., *Kulturowe uwarunkowania bezpieczeństwa międzynarodowego*, „Studia Społeczne”, 2017, nr 3.
- CreatiFI: Leveraging the Future Internet for the Creative Industries*, Unia Europejska, <https://europa.eu> (04.04.2023).
- Culture and Creativity*, Komisja Europejska, <https://culture.ec.europa.eu> (03.04.2023).
- Cultural and Creative Sectors and Local Development*, OECD, <https://www.oecd.org> (10.11.2022).
- Europejska Polityka Sąsiedztwa*, Parlament Europejski, <https://www.europarl.europa.eu> (12.12.2022).
- Europejski Rok Dziedzictwa Kulturowego 2018*, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (21.04.2022).
- Europejskie Dni Dziedzictwa*, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (22.09.2022).
- Europejskie stolice kultury*, Kreatywna Europa, <https://kreatywna-europa.eu> (03.02.2022).
- Gierat-Bieroń B., *Polityka kulturalna Unii Europejskiej*, Kraków 2018.
- Gierat-Bieroń B., *Relacje zewnętrzne Unii Europejskiej w dziedzinie kultury. Słabości polityki*, „Rocznik Integracji Europejskiej”, 2020, nr 14.
- Grupa ekspertów ds. dziedzictwa kulturowego*, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (22.09.2022).
- Hrynicki W., *Pojęciowe aspekty bezpieczeństwa międzynarodowego oraz jego zagrożenia w Europie*, „Kultura Bezpieczeństwa. Nauka – Praktyka – Refleksje”, 2014, nr 16.
- Kitler W., *Bezpieczeństwo narodowe RP. Podstawowe kategorie, uwarunkowania, system*, Warszawa 2011.
- Konwencja UNESCO z 2005 r. w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego*, Polski Komitet ds. UNESCO, <https://www.unesco.pl> (01.04.2023)
- Kukułka J.J., *Bezpieczeństwo a współpraca europejska: współzależności i sprzeczności interesów*, „Sprawy Międzynarodowe” 1982, nr 7.
- Kultura w miastach i regionach*, Komisja Europejska <https://ec.europa.eu> (20.04.2022).
- Monitor miast kultury i kreatywności*, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (06.05.2022).
- Możliwości finansowania dziedzictwa kulturowego*, Komisja Europejska, <https://ec.europa.eu> (22.09.2022).
- Mulcahy K.V., *Cultural Policy: Definitions and Theoretical Approaches*, “The Journal of Arts Management, Law, and Society”, 2010, Vol. 35, No. 4.
- Polityka kulturalna*, Polski Komitet ds. UNESCO, <https://www.unesco.pl> (20.11.2022).
- Program Kreatywna Europa 2021–2027, czyli unijne granty dla sektorów kultury, kreatywnych i audiowizualnego*, Kreatywna Europa, <https://kreatywna-europa.eu> (28.08.2022).
- Rozporządzenie Parlamentu Europejskiego i Rady ustanawiające Instrument Sąsiedztwa oraz Współpracy Międzynarodowej i Rozwojowej*, Unia Europejska, <https://eur-lex.europa.eu> (4.04.2023).
- Sektor kultury i sektor kreatywny*, Komisja Europejska, <https://culture.ec.europa.eu> (01.12.2022)
- Swoistości cywilizacyjne, kwestie narodowościowe i polonijne*, red. A. Chodubski, Toruń 1999.
- TAIEX (Technical Assistance and Information Exchange)*, Unia Europejska, <https://eur-lex.europa.eu> (12.12.2022).
- The Safir Project*, SAFIR, <https://www.safir-eu.com> (02.04.2023).
- Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej*, Unia Europejska, <https://eur-lex.europa.eu> (25.08.2022).

- Traktat o Unii Europejskiej*, Unia Europejska, <https://eur-lex.europa.eu> (20.08.2022).
Urbanek A., *Wybrane problemy bezpieczeństwa*, Słupsk 2013.
Wyszomirski M.J., *Arts and Culture*, in: *The State of Nonprofit America*, ed. Lester M. Salamon, Washington 2002.
Zajac J., *System bezpieczeństwa międzynarodowego* [w:] K.A. Wojtaszczyk, A. Mater-ska-Sosnowska, *Bezpieczeństwo państwa*, Warszawa 2009.
Zięba R., *Instytucjonalizacja bezpieczeństwa europejskiego*, Warszawa 2007.

Current cultural policy of the European Union and its impact on cultural security in the region

Abstract

The aim of the article is to show a wide spectrum of activities in the field of culture that take place as part of the cultural policy of the European Union, which have an impact on ensuring cultural security in the region. The priority was to analyze the European Union's cultural policy and its current activities in this field, and demonstrate its impact on cultural security. The thesis has been put forward and proven that activities under the cultural policy in the EU and various initiatives implemented under this policy complement national activities in the field of culture and have an impact on cultural security. The latest sources of information on EU cultural policy have been reviewed as a method. Published, scientific thematic monographs were used, but most of all, the latest documents, action plans, programmes, strategies and initiatives prepared by the EU were analyzed.

Keywords: culture, cultural policy, cultural security, European Union